

з них — хоч неоднo з того, що було б новим словом, коли б появило ся зараз по тих архивальних занятях автора, не має вже інтересу новини тепер, по тім що появило ся в літературі за останні роки.

Автор починає коротким поглядом на повстання Хмельницького, відірвання від Польщі і прилучення до Москви (майже виключно по московським джерелам), опіює державно-правне значіння сього акту, аналізує статі 1654 р. і вказує, як мало властиво вони відповідали фактичним відносинам Гетьманщини до Москви і реальним обставинам, як вони складали ся в Гетьманщині (гл. I—III). Спирається на популярним в Гетьманщині XVIII в. переконанням, що Хмельниччина скасували давні права володіння (аналізуючи процес 1717 р., звідки взяв сю, широко потім спопуляризовану в українській історіографії максиму пок. Лазаревський, автор пробує довести, що інтерпретація Лазаревського не була вірна — але шні здасть ся, що Лазаревський вірно інтерпретував сю клясичну фразу). Вказує на ті форми, в яких заховали ся старі традиції землеволодіння і панського права — на останки старого шляхетського землеволодіння в Сіверщині (тут чимало зібрано документального матеріалу), далі на землеволодіння монастирське і показує на компроміс сих старих традицій з новими формами і відносинами (гл. IV—V). Досить коротко і побіжно характеризує нову соціальну структуру Гетьманщини, її устрій і управу (тут особливо загально і голословно, так що інтересні погляди автора приходить ся приймати або не приймати — на віру) і спирається на процесі сформовання старшинсько-власницької верстви (гл. VI—VIII). У всім тім багато цікавого, погляди автора дають багато до думання, вказані ним приклади часто дуже цінні — і вриходить ся жалувати, що вони висловляють ся побіжно і принагідно, без широкої аргументації, без аналізу матеріалу — тим більше, що на кожнім кроці відчуваєть ся, що складного процесу формовання нового устрою Гетьманщини, що йшов далеко не однаковими дорогами в різних місцевостях, з ріжними виганнями і богатыми варіантами, не можна вводити відразу до таких схематично-простих категорій.

Але по першій частині не можна ще судити про цілість сеї в кожнім разі дуже цікавої і цінної праці, яка певно послужить приводом до жвавого обміну гадок між дослідниками-спеціалістами.

М. Грушевський.

Stanisław Kardaszewicz: Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia z przedmową Alexandra Jabłonowskiego oraz życiorysem autora przez Henryka Moscickiego, Краків 1913, ст. VIII+291.

Богато міст, які відіграли навіть визначну роль в політичнім і культурнім розвою нашого народа, ще до тепер не мають спеціальної

монографії. На тім полі наша історіографія лишилась дещо позаду. Сими справами задля браку своїх займають ся чужі і не диво отже, що їх праці, як писані з польської чи російської точки погляду, часто забарвлені тенденційністю. А наші пам'ятки уважані за їхні. До таких належить і кілька публікацій, що майже в однім часі вийшли по історії м. Острога.

Найбільше з них ітересна праця Кардашевича „Dzieje dawniejsze miasta Ostroga“⁴. Автор її використав становище секретаря маршалка острожського повіту, потім приватного адвоката в Острові на се, щоби вибрати ріжнородні, часто доси невикористані рукописні матеріали, які часто подає дословно, або цитує з них уривки. Так маємо тут листи князя Константина Острожського, які по смерті посліднього з роду кн. Острожських знайшов парох Іван Криловський в церкві св. Николая.

Вартість згаданої праці підносить ще й та обставина, що автор написав її перед великим пожаром Острога 1889 р., який знищив багато історичних пам'яток і зовсім змінив давний город.

Побіч хроніки міста, знаходимо в книзі відомости про права міщан, про тутешні осади Жидів і Татар, детальну генеалогію родини кн. Острожських, опис їх замку і важнійших інституцій, які у 2-ій половині XVI в. були центром духового руху на Україні, нпр. друкарень — жидівської і славянської в Острові і Дермани, академії — руської і польської. Також не поминає автор важнійших монументальних пам'яток — тутешніх церков (св. Николая, Богоявленська на замку, Параскево-Пятницька, Успенська і Воскресенська), монастирів — Чесного Хреста, св. Тройці, Бориса-Гліба, св. Онуфрія і інших, про яких існують свідчать давні хроніки, та костелів (Фарний, колегіум єзуїтів) і латинських монастирів — кармеліцький або Collegium nobilium, францішканський в Меричу і Капуцинський, 1867 р. замінений на церков св. Кирила і Методія) і жидівської синагоги. Хроніку будівель автор нав'язує принагідно до оповідання про ті народности, які колинебудь причинили ся до їх розвою, чи упадку. Автор одначе тут не міг вужиткувати всего матеріалу. Тому ті річи, які уважав за невідповідні поміщувати в тексті згаданої монографії, помістив в „Dodatk-ach“ до них. І тут подибуємо цікаві замітки і матеріали: спис книжок друкваних в Острові за рр. 1580—1640, в Дермани 1603—1629, про управу і науку в школах єзуїтів і коротенький огляд найвизначнійших людей, які перебували в Острові при кінці XVI і поч. XVII в.

Отсе булиб добрі сторони монографії; але не можна закрити й її хиб. Автор подаючи хроніку Острога від найдавніших часів аж до 1880 р. нав'язує її до історії землі Волинської і Галицької і вважає їх краєм з поконвіку польським, загарбаним Володимиром Великим підчас

усобиць польських володарів. Хоч річи меншої ваги і не стоять в тісній звязи з цілою працею, всеж таки надають неприємний характер монографії. Непотрібно автор виступив занадто неприхильно і до козаків, як частих нащителів Острога і його культурних заведень; безсумніву, що „inter arma silent musae“ і нищать ся найдорожші пам'ятки, але ці факти треба освітлювати об'єктивно.

Менше інтересні дві брошури М. Тучемского п. в. „Сторожевой замокъ князей Острожскихъ въ городѣ Острогѣ, волынської губерніи, въ современномъ намъ состояніи“ і „Городъ Острогъ въ современномъ кн. Константину Константиновичу Острожскому состояніи“ що вийшли майже в одні часі (1912 і 1913 р.) накладом острозького брацтва (з почаївської друкарні).

В першій книжочці Тучемський описує теперішній стан Острожського замку, який стоїть в руїнах, зарослий мохом... Ціль автора, вплинути на консерваторські власти, щоби прискорили реставрацію замка. Друга — се компіляція, якої головною основою став твір Ролле п. в. „Opowiadania Historyczne. Ks. Bazyli Ostrogski i jego zatarg z Kosińskim. — Semen Nalewajko“. Також черпав автор з праць: М. А. Максимовича, К. Харламповича, Ат. Ярушевича, Т. Білоуса і декілька інших. Обі прикрашені ілюстраціями замку і портретами князів. Крім сього в другій з них містить ся генеалогічна таблиця кн. Острожських, а в першій план замку, колишнього їх гнізда. *В. Черевко.*

✕ Edward Rulikowski. — Opis powiatu Kijowskiego, Київ—Варшава, 1913, ст. VII+213.

Ся книжка, як і багато інших праць Едварда Руліковского, була написана мабуть ще перед 1865 р., одначе що йно тепер, по смерті автора видав її Маріян Дубецкий. Не знати, який наголовок надав би їй автор, бо видавець дістав рукопись без вступної картки і кінця і лише тому, що у ній говорить ся про Київщину дав їй наголовок подібний до аналогічної монографії автора „Opis powiatu Wasylkowskiego“. Та ся монографія, здасть ся, не видана в цілости, бо бракує у ній відділу етнографічного, на що автор в описі Васильківського повіту посвятив чимало місця. Остання частина, як думає Дубецкий, або затратилась, або лежить десь поміж иншими рукописами автора.

Згадану працю поділив автор непаче на дві часті: географічну й історичну. Перша частина не виказує строго географічного і природописного оброблення. Тут звязані заразом події історичні, бо автор о стільки говорить про географію і природу сеї околиці, о скільки може навязати в її історію. Нпр. коли говорить про границі Київської землі — подає одночасно історичний їх ровій; як займає ся фавною і флорою